

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Cilt/Volume 9 Sayı/Issue 21 Nisan/April 2020 s. 191-195
DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut339>
Mainz-Almanya/Germany

Kitap Tanıtımı/ Book Review

Geliş Tarihi: 04.04.2020
Kabul Tarihi: 09.04.2020

Kıpçak Türkçesi Üzerine Araştırmalar

Özgür, C. (2020). *Kıpçak Türkçesi Üzerine Araştırmalar*. Ankara: Gazi Kitabevi. 272 s. ISBN: 978-625-7045-27-8

Ebru ALAGÖZ BOYRAZ *

Kıpçaklara ait eserler yazıldıkları coğrafya dikkate alınarak değerlendirildiğinde Kıpçakçayı üç sahada ele almak mümkündür: 1- Bozkır Kıpçakçası (14.yy) 2- Memlük Kıpçakçası (1250-1517) ve 3- Ermeni Kıpçakçası (1559-1664). Altınordu, Kırım ve Kazan sahasına ait eserlerde Eski Kıpçak sahası dil malzemesidir. Tanıtımını ve değerlendirmesini yaptığımız *Kıpçak Türkçesi Üzerine Araştırmalar* adlı eser, Prof. Dr. Can Özgür'ün 1997-2019 yılları arasında çeşitli sempozyumlarda sunduğu bildiler ve genellikle Eski Kıpçak Türkçesi bağlamında yazmış olduğu makalelerin derlenmesiyle oluşmuştur.

Bir ön söz ile başlayan eser yirmi sekiz bildiri ve makaleden oluşmaktadır. Poster bildiri olarak hazırlanan "Türkçe Yazılmış En Eski Atçılık-Veterinerlik Kitabı Baytaratü'l-Vâzılı'ta Geçen At ile İlgili Kelimelerin At Üzerinde

* Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir-Türkiye. Elmek: alagoz.ebru@ahievran.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2212-355X

Gösterimi" Türkçe (s. 1-4) ve Almanca (s. 5-8.) olarak yayımlanmış, tablo halinde atın vücut yapısı ve iskeletine ait kelimeler gösterilmiştir.

"Kıpçakçanın Türkmenceleşmesi Üzerine" (s. 9-16) adlı bildiride söz konusu döneme ait BV'den yola çıkılarak İstanbul ve Paris nüshaları karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve bu iki nüshadan hareketle Türk dilinin bu dönemindeki Türkmenceleşme merhalesi tespit edilmeye çalışılmıştır.

"Baytaratü'l-Vâzih'in Türkmence (Oğuzca) Yazmasında Bulunan Kıpçakça Unsurlar" (s. 17-28) adlı çalışmada atçılık ve veteriner hekimliğinin en önemli eserlerinden biri olan Baytaratü'l-Vâzih'in Türkmence unsurların yoğun olarak görüldüğü Paris nüshasındaki gramer ve morfolojik özellikleri ile söz varlığı bakımından Kıpçakça unsurlar ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

"Altay Destanı Maaday Kara'da Atlar" (s. 29-41) başlıklı bu makalede 'at' kavramı Maaday Kara'dan yola çıkılarak 'at' kavramı, at ile ilgili söz grupları, tasvirler, atın vücudu ve iskeleti ile ilgili sözcükler, at ile ilgili araç ve gereçler, at donları ile atın yürüyüş stilini içeren sözcükler olmak üzere beş ayrı grupta incelenmiştir. Destanda azımsanmayacak ölçüde sözcük ve sözcük grubuna ulaşılmıştır.

"Çağdaş Kıpçak Türk Şivelerinde Tuz" (s. 43-50) adlı bildiride Türkiye Türkçesi ile bugünkü Kıpçak grubunu oluşturan Kazak, Kırgız, Tatar, Başkurt, Nogay, Karaçay-Malkar Türkçesi sözlüklerindeki 'tuz' sözcüğü ile ilgili bilgiler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

"Doğu Karadeniz Ağızlarında Kıpçakça Üzerine Tespitler" (s. 51-56) bu çalışmada Kıpçakça ile ilgili olarak Rize ili ağızları, Trabzon ve yöresi ile genel olarak bölge üzerine yapılan çalışmalardan elde edilen malzemeler değerlendirilmiş sınırlı sayıda da olsa Doğu Karadeniz ağızlarında Kıpçakçanın izine rastlandığı ortaya koyulmuştur.

"Kıpçakların Dili" (s. 57-72) adlı yazıda tarihî Kıpçak Türkçesi; Bozkır, Memlûk ve Ermeni Kıpçakçası olmak üzere üç başlıkta değerlendirilerek bu dönemler ve dönemlere ait eserler hakkında detaylı bilgiler verilmiştir.

"Eski Kıpçak Türkçesinin Bugünkü Kumuk Kıpçak Türkçesine Morfolojik Yönden Etkileri" (s. 73-86) adlı çalışmada Kıpçakça ve Kumukça morfolojik unsurlar (türetim ve işletim ekleri) bakımından karşılaştırılmış ve aralarındaki ortak unsurlar tespit edilmiştir.

"İlk Türk At ve Atçılık Eseri Kitâbü'l-Ḥayl'da Tıp Terimleri" (s. 87-90) bu bildiride at atçılık üzerine karışık dille yazılan en eski eser olan Kitâbü'l-Ḥayl'ın İstanbul nüshasındaki tıp terimleri, hastalık adları ve hastalık tedavisi için kullanılan tıbbî maddelerden örnekler başlığı altında değerlendirilmiştir.

"Kıpçakça Yazılmış Eserlerde Türkmence (Oğuzca) Unsurlar" (s. 91-101) adlı çalışmada 'Asıl Memlûk Kıpçakçası' grubuna giren eserlerden olan Gülistan Tercümesi ve Münyetü'l Guzât'tan yola çıkılarak Türkmence (Oğuzca) unsurlara ulaşılmıştır. Çalışmada aynı grupta olmalarına rağmen Gülistan Tercümesi'nin Münyetü'l Guzât'tan daha fazla Türkmence unsur taşıdığı tespit edilmiştir.

“Eski Kıpçak Türkçesinin Bugünkü Kumuk Kıpçak Türkçesine Fonetik Yönden Etkileri” (s. 103-110) adlı bildiride tarihî Kıpçak Türkçesi ve Kumuk Türkçesi ünlü sesler ve ünlülerle ilgili ses olayları ile ünsüz sesler ve ünsüzlerle ilgili ses olayları bakımından karşılaştırmalı olarak incelenmiş bu lehçelerin birbirleriyle etkileşim içinde oldukları görülmüştür.

“Kıpçak Sahasına Ait Sözlük ve Kaynaklarda At ve Atçılıkla İlgili Terminoloji” (s. 111-127) adlı bu makalede döneme ait Codex Cumanicus, Kitâbü'l-İdrâk Li-Lisânî'l-Etrâk, Kitâb-ı Mecmû'u Tercümân-ı Türkî ve ÖAcemî ve Moğali, Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fî'l-Luğati't-Türkiyye, Kitâbu Bulğâtü'l-Müştak-fî-Luğati't Türk ve'l-Kıfçak, Ed-Duretü'l Mudîa fî'l-Luğati't-Türkiyye, El-Kavânînü'l-Küllîye li Zâptî'l Luğati't-Türkiyye, El-İdrâk Haşiyesi, The King's Dictionary, Kıpçak Türkçesi Sözlüğü, Münyetü'l-Ğuzât, Kitâb fî İlmi'n Nüşşab (veya Hulâsa), Bayratatü'l-Vâzih ile Kitâbü'l Hayl taranarak at ve atçılığa ait terimler tespit edilmiştir. Türk dilinin diğer tarihî dönemlerine göre atçılıkla ilgi daha zengin bir söz varlığı olduğu görülmüştür. Bununla birlikte atçılık terminolojisi herhangi bir tasnif yapılmadan incelenen sözbirliği alfabetik olarak verilmiştir. Yapılacak bir tasnif araştırmacı açısından daha kullanışlı olabilirdi. Aynı zamanda çalışmada *ablak* 'siyah ve beyaz renkli at', *ahvâl* 'gözü şaşkı olan at', *aşkar* 'sarı renkli at', *aygır* 'aygır', *kefel* 'atın üzerinde oturan bel kısmı' gibi sözcüklerin bulunmayışı da göze çarpmaktadır.

“Karışık (Kıpçak-Oğuz) Lehçeyle Yazılmış Kitâbü'l-Hayl'ın Yazmalarında Değişmeler” (s. 129-135) başlıklı bu çalışmada Kitâbü'l-Hayl'ın İstanbul ve Paris yazmalarında sesler ve sesbilgisi dışında karşılıklı değişen unsurlar (kelime kadrosu, yabancı kelimelerin yazımının değişmesi, eklerin değişimi gibi) değerlendirilmiştir.

“Memlûk - Kıpçak Türkçesi ile Kırım Tatar Türkçesindeki Yapım Eklerine Bir Bakış” (s. 137-148) adlı bildiride Eski Kıpçak Türkçesinin önemli bir kolu olan Memlûk Kıpçakçası ile çağdaş Kıpçak Türk lehçelerinden Kırım Tatarcasındaki türetim ekleri (isimden isim yapan, isimden fiil yapan) karşılaştırılarak değerlendirilmiş ve genel olarak Kırım Tatarcasında eklerin kullanım sıklığının ve işlevlerinin geliştiği görülmüştür.

“Kıpçak Türkçesi ile Yazılmış Kitâbü'l-Hayl'ın Yazmalarında Karışık Dil Özelliklerinin Görünümü” (s. 149-162) adlı makalede söz konusu eserin İstanbul ve Paris yazmalarında geçen Oğuz-Kıpçak karışık dil özellikleri olan ünlü ve ünsüz değişimleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

“Binary-Multiple Words And Forms In The King's Dictionary Having Six Languages, Written In The Field Of Mamluk And Kipchak In The King's Dictioanary Having Six Languages” (s. 163-169) ve “Memlûk - Kıpçak Sahasında Yazılmış Altı Dilli Kral'ın Sözlüğünde İkili-Çoklu Kelime ve Şekiller” (s. 171-175) başlıklarıyla İngilizce ve Türkçe olarak yayımlanan bu makalede 14. yüzyılda Yemen'de hazırlanan, Memlûk Kıpçakçasına ait 'Altı Dilli (Arapça, Farsça, Türkçe, Yunanca, Ermenice ve Moğolca) Kral'ın Sözlüğü' adlı eserin Türkçe bölümündeki ikili-çoklu kelime ve şekiller üzerinde durulmuştur.

“Memlûk Kıpçakçasıyla Yazılmış Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leys Es-Semerkandî'nin Söz Varlığı” (s. 177-187) adlı bu çalışmada 10. yüzyılda yaşamış din

bilgini Ebu'l Leys Semerkandî'nin El-Mukaddime Fi's-Salat'ının Memlûk Kıpçakçasına yapılan tercümesindeki söz varlığında dikkat çeken ve Türkiye Türkçesine göre farklılıklar gösteren sözcükler değerlendirilmiştir.

“Memlûk Kıpçak Türkçesiyle Yazılmış Bir Fıkıh Kitabı: Şerhü'l-Menâr” (s. 189-196) bu bildiriye Memlûk Kıpçak sahasına ait İslam hukuku (fıkıh) konusunda yazılmış Şerhü'l-Menâr'ın detaylı tanıtımı yapılmıştır.

“Memlûk Kıpçakçasıyla Yazılmış Eserlerde Kelime Başında D- Ünsüzü” (s. 197-201) başlıklı bu makalede 13. yüzyılın ortalarından 15. yüzyılın başlarına kadar Mısır ve Suriye'de Memlûk Kıpçakçası sahasında verilen eserlerde kelime başı *t-* ve *d-* ile yazılan kelimeler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

“Memlûk Kıpçak Sahasında Yazılmış Sözlüklerde Kelime Eşdeğerliği” (s. 203-212) başlıklı bildiriye, Memlûk Kıpçak sahasına ait sözlüklerden olan Et-Tuhfetü'z-Zekiyye'deki Türkmence kayıtlı kelimeler hem bu sözlükteki hem de Tercüman'daki eşdeğer karşılıklarıyla karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

“Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l Luğatit-Türkiyye'nin Gramer Bölümünde Lehçe Kaydıyla Geçen Unsurlar” (s. 213-222) adlı bu çalışmada dönemin önemli gramer-sözlük kitaplarından biri olan bahsi geçen eserin gramer bölümünde Türkmen-Tatar veya Türk-Kıpçak şeklinde lehçe kaydıyla gösterilen gramer özellikleri değerlendirilmiştir.

“Beyaz Gemi'nin Çevirisi Üzerine Tespitler” (s. 223-236) bu bildiriye Kırgız edebiyatının roman ustası Cengiz Aytmatov'un kaleme aldığı Beyaz Gemi isimli eserin Türkiye Türkçesine çevirisindeki dil malzemesi üzerinde durulmuştur. Bu inceleme ikilemeler, benzetmeler, yan anlamlarıyla kullanılan sözcükler, teşhis sanatı, deyimler, deyim ve ad aktarmaları gibi başlıkları kapsamaktadır.

“Asıl Memlûk Kıpçakçasıyla Yazılmış Münyetü'l Guzât Üzerine Tespitler” (s. 237-244) adlı bildiriye binicilik ve okçuluğa ait elimizde tek nüshası olan Münyetü'l Guzât'ın dil özelliklerinden yola çıkılarak eserin Kıpçakça mı yoksa Harezmi-Altınordu sahasına ait bir eser mi olduğu konusu tartışılmıştır. Eser, elde edilen veriler değerlendirildiğinde Harezmi Türkçesi ve Asıl Memlûk Kıpçakçası arasında değerlendirilmiştir.

“Kıpçak Türkçesi Söz Varlığında Sinonim Kelimeler” (s. 245-251) başlıklı çalışmada tarihî Kıpçak sahasının ilk ve en önemli sözlük ve gramer kitabı olarak kabul edilen Kitâbü'l-İdrâk Li-Lisâni'l-Etrâk'taki eş anlamlı sözcükler tespit edilmiştir. Konu çok geniş olduğundan bu bildiriye sinonim kelimeler A, B, C, D, E harfleri ile sınırlandırılarak *farklı kökten ve kökenden gelenler ile çok yazımlı ve karışık örnekler* başlığı altında değerlendirilmiştir.

“Memlûk Kıpçak Sahasında Yazılmış Baytaratü'l-Vâzih Üzerine Tespitler” (s. 253-260) bu bildiriye Baytaratü'l-Vâzih'in İstanbul yazmasından yola çıkılarak eserin Asıl Memlûk Kıpçakçasıyla yazılıp yazılmadığı ya da Harezmi-Altınordu sahasının özelliklerini gösterip göstermediği sorunları üzerinde durulmuştur. Esere göre, daha önce bahsi geçen Münyetü'l Guzât ile karşılaştırıldığında Baytaratü'l-Vâzih'in Asıl Memlûk Kıpçakçasının dil özelliklerini daha çok barındırdığı görülmüştür.

“Kutadgu Bilig Üzerine Kıpçak Türkçesi Bağlamında Tespitler” (s. 261-271) adlı bu bildiride Divânü Lügati't-Türk'teki Kıpçakça kayıtlı kelimelerden ve Memlûk Kıpçak sahasının en önemli sözlük-gramer kitaplarından biri olan Kitâbü'l-İdrâk'tan yola çıkılarak Kutadgu Bilig'deki Kıpçakça dil verileri tespit edilmiştir.

“Türkçe Yazılmış En Eski Atçılık-Veterinerlik Kitabı Baytaratü'l-Vâzih'ta Geçen At ile İlgili Kelimelerin At Üzerinde Gösterimi” adlı poster bildirinin (s. 272) görseline yer verilmiştir.

Sonuç itibarıyla *Kıpçak Türkçesi Üzerine Araştırmalar* başlıklı kitapta yazarın 28 makale/bildirisi bulunmaktadır. Bu çalışmalar “at” kavramı ve kavram alanı, Eski Kıpçak Türkçesi ve Çağdaş Kıpçakça ile mukayeseli inceleme, döneme ait dil yadigârları hakkında bilgi ve söz konusu eserlerin dil özellikleri (hem fonetik hem morfolojik) ile söz varlığı gibi konuları içermektedir. Kıpçak Türkçesini her açıdan öğrenmek isteyen okur, bu çalışmadan yola çıkarak kendisine genel bir çerçeve çizebilir. Öte yandan da Türk dilinin bu dönemi üzerine çalışan okur, aradığı makalelere tek kitapta ulaşabilecek, bilgi birikimine katkıda bulunacak ve yeni bir bakış açısı da edinebilecektir. Çalışmanın Türklük bilimine faydalı olmasını dileriz.

